

Сергій БІЛОКІНЬ (Київ)

ПРИЧИНОК ДО ІДЕОЛОГІЧНОЇ БОРОТЬБИ (1978) ДОВОКОЛА ІСТОРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРО МИНУВШИНУ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ

Те, що донедавна приховувалося від непосвячених, які не мали допуску до закритих історичних джерел, стало предметом вивчення науковців незалежної України. Виходять друком студії з історії спецфондів бібліотек і музеїв, нищення бібліотечних, архівних та музейних фондів у мирні роки ХХ ст.¹

Збирання й оприлюднення документації на цю тему триває і поширюється, вводячи до наукового обігу нові факти й імена. Пропоную увазі читачів матеріали гострої, ледве прикритої під флером політкоректності ідеологічної полеміки 1978 р., що розгорнулася між провідними діячами львівських наукових бібліотек Олегом Павловичем Кущем (1914–1984) і Федором Пилиповичем Максименком (1897–1983). Хоча це трохи й дивно, вони були близькими земляками, родом із Наддніпрянщини, вужче – Південної України. Відійшли у кращий світ, не побачивши ані “перестройки”, ані незалежності, коли зав’язані на їхніх очах і з їхньою участю політичні проблеми й вузли, здається, остаточно вирішилися і розв’язались.

Пolemіка між ними зчинилась на маргінесі доволі нудного як на сьогодні видання “Історія міст і сіл Української РСР”, у процесі підготовки якого було розроблено й видано допоміжний покажчик з історії міст і сіл Львівської області. На протилежних бігунах реалізації “Історії міст і сіл...” стояли партійні функціонери різної політичної орієнтації – П. Т. Тронько з одного боку і М. А. Суслов та В. Ю. Маланчук з іншого. Колись я писав про них: “Усім очевидно, що Валентин Маланчук і Петро Тронько – люди зовсім різні. Партійний квиток не покриває різниць між ними: у них була різна ментальність, і час сказати відверто – різна ідеологія. Бо за точку відліку в оцінці й аналізі діяльності партійних начальників треба брати не співвідношення літнього Маркса до Маркса молодого, Леніна, який він був завжди, і Леніна останніх місяців життя (“розчарованого” й “демократичнішого”), отже, не аналіз цих малоцікавих тепер нюансів, а ставлення різних компартійних діячів до України та її народу, а також ставлення до Шевченка”².

¹ *Кусий Л.* “Спецфонд” Львівської філії бібліотеки АН УРСР: початки організації (1940–1941) // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка: Зб. наук. праць. – Львів, 2007. – Вип. 15. – С. 368–378; *Його ж.* Відділ спецфондів Львівської наукової бібліотеки АН УРСР (1945–1953) // Там само. – Львів, 2008. – Вип. 1(16). – С. 399–425; Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаніка: Переміщення і втрати фондів / упор. Г. Сварник та ін. – Львів, 2010. – Т. 1: 1939–1945: Зб. док. і мат. – 620 с. та ін.

² *Білокін С.* На зламах епохи: Спогади історика. – Біла Церква: О. Пшонківський, 2005. – С. 149.

На нижчому щаблі суспільної ієрархії це протистояння віддзеркалювали діячі культури, що виконували аналогічні, так само різні, ролі. Олег Куш 1938 р. був мобілізований в органи ГБ, завідував спецфондом Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка. Відіграв активну роль у нищенні національних скарбів, шедеврів українського мистецтва, що зберігались у Національному музеї (1952). Свого часу управління культури Львівського облвиконкому сформувало комісію, що дослідила цю історію за матеріалами архівно-слідчої справи Василя Любчика. Довідку комісії опублікували³. Справу було спопуляризовано у пресі⁴. Після розлогої студії Миколи Батога⁵ Лариса Крушельницька, Володимир Арофікін та Данута Посацька опрацювали й оприлюднили список творів, виділених із фондів Державного музею українського мистецтва у Львові для передачі у спецфонд Філії АН УРСР м. Львова⁶, перебіг подій було описано буквально день за днем⁷. 1998 р. Н. Королевич писала з приводу його “подвигів”: “Кілька років він був завідувачем відділу спецфонду цієї бібліотеки і, очевидно, брав участь в ідеологічній “стерилізації” її книжкових скарбів. Діяльність О. Куша на цій посаді сприймається сьогодні, ясна річ, неоднозначно”⁸. Натомість совєцька влада й держава високо оцінили діяльність О. Куша. Він був нагороджений 12 урядовими нагородами, зокрема, отримав два ордени “Червоної зірки”⁹.

Пильна людина (з посади), того разу він накинуся на роботу львівських бібліографів, що виконали капітальну працю, присвячену минувшині Львівщини. Намагаючись приховати від читачів небажані для влади імена й події, завідувач спецфонду поставив собі незрозумілу мету: у кращих традиціях сталінських часів погромив їхню книжку, прихильники якої дали її читачеві, вивівши у світ. Чи справді він домагався звільнення з посад і бібліографів, і їхнього керівника-консультанта? Очевидно, політично він не мислив, а добросовісно виконував свою функцію, визначену посадою. Кілька років перед тим в Україні пройшли арешти, і його донос принаймні мав бути про всяк випадок наготові.

Ішлося про бібліографів Ю. Грайданса, М. Бутрина, О. Кізлика й Ф. Максименка. Хтось із них мав прореагувати, відповісти. У повоєнні роки разом із Михайлом Гуменюком Олександр Кізлик теж працював у спецфонді Львівської наукової бібліотеки АН УРСР, а на початку 1953 р. був призначений тимчасово виконувачем обов’язків завідувача спецфонду¹⁰, але відповідь написав Федір

³ *Возницький Б.* Вандали в музеї // Жовтень. – 1989. – № 4. – С. 83–85.

⁴ Див.: *Люб’язь Б.* Вогнем і молотом: Так у Львові боролися проти націоналізму // Голос України. – 1993. – 1 вересня. – № 164 (664). – С. 8.

⁵ *Батіг М.* Білі сторінки в історії Національного музею у Львові // Літопис Національного музею у Львові. – Львів, 2000. – № 1 (6). – С. 5–29.

⁶ *Крушельницька Л. І.* До історії нищення пам’яток української культури // Записки Наукового Товариства імені Шевченка. – Львів, 1994. – Т. 227. – С. 450–468 (502 поз.); *Арофікін В., Посацька Д.* Каталог втрачених експонатів Національного музею у Львові. – Київ; Львів, 1996. – 102, [34] с. (1728 поз.).

⁷ *Арофікін В.* Доля одного твору: [“Ріка Псьол” 1921 року В. Кричевського] // Літопис Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького. – 2006. – № 4 (9). – С. 225–237.

⁸ *Королевич Н. Ф.* Українські бібліографи ХХ століття: Навч. посібн. – Київ, 1998. – С. 219.

⁹ *Українські бібліографи: Біографічні відомості; Професійна діяльність; Бібліографія.* – Київ, 2008. – Вип. 1. – С. 220–222.

¹⁰ *Кусий Л.* Відділ спецфондів Львівської наукової бібліотеки АН УРСР (1945–1953)... – С. 405, 422.

Пилипович Максименко. Він “перебував у матеріалі”, адже кілька десятиріч перед тим уже зазнав подібних звинувачень. Він був ніби такий самий бібліотечний працівник, що й Куш, але в порівнянні з ним його позиція в науці, а також позиція соціальна була цілковито інша.

Максименко Федір Пилипович (23 I / 4 II 1896, с. Біленьке Катеринославського пов. та губ. (тепер Запорізького р-ну і обл.) – 6 VII 1983, Львів) був бібліографом-енциклопедистом, книгознавцем. У колективній монографії Львівського національного університету імені Івана Франка акад. Ярослав Ісаєвич писав про нього, розповідаючи про роль у науці окремих осіб, а не структур: “Визначний історик української книги й бібліотек, відомий у світі бібліограф Федір Максименко займав порівняно скромні посади заступника директора Наукової бібліотеки Львівського університету і завідувача відділу рідкісних книг та рукописів. Але, по суті, в галузі вивчення стародруків і розробки засад національної бібліографії та книгознавства в конкретних розробках з історичної та історико-краєзнавчої тематики він сам робив те, на що не спромоглися кафедри й інститути відповідного профілю. Налагодив листування й книгообмін з багатьма науковцями й науковими центрами – в тому числі, всупереч негативному ставленню керівництва, з книгознавцями західних держав і української діаспори. Друкувався він порівняно рідко, але його листовні й усні консультації, поради, рецензії сприяли утворенню гуртка однодумців і співпрацівників, який я не завагаюсь назвати школою. По суті, своєю діяльністю на міжнародному рівні він рятував честь української гуманітарної науки, яку так часто компрометували офіціози, в тому числі затверджені партією і держбезпекою члени “українських” делегацій на міжнародних конгресах”¹¹.

Народився у сім’ї священика. Закінчив Катеринославську духовну семінарію, історичний відділ факультету професійної освіти Київського інституту народної освіти (1925). Працював у Всенародній бібліотеці України (1923–1933), де пройшов аспірантуру з бібліографії (1929–1931) і завідував відділом періодики. У зв’язку з плануванням українського бібліографічного репертуару видав бібліографічну розвідку “Межі етнографічної території українського народу” (1927). Один із фундаторів української бібліографії другого ступеня (метабібліографії). Класичним став покажчик покажчиків Максименка “Матеріали до краєзнавчої бібліографії України” (1930) з розділами: загальним, Бесарабія, Волинь, Донщина, Катеринославщина, Київщина, Поділля, Полтавщина, Таврія–Крим, Харківщина, Херсонщина та Чернігівщина. Як визнано в науці, це найбільше досягнення української краєзнавчої бібліографії 1920–1930-х рр. Дніпропетровський геолог проф. Леонід Лікаріонович Іванов (Наука и научные работники СССР. – Ч. IV (1930). – С. 146) констатував: “[...] З мінералогії Волині в мене наведено 131 вказівку, у Вас із геології – лише 30, але на підставі Ваших вказівок можна розгорнути всю ту літературу, що вказав я”. Крім того, до кожного розділу додано реєстр бібліографічних праць, з тих чи інших причин не опублікованих, що заклало підвалини для досліджень бібліографічної думки та історії бібліографії. Високу

¹¹ *Ісаєвич Я.* Українська історична наука: організаційна структура і міжнародні контакти // Українська історіографія на зламі XX і XXI століть: здобутки і проблеми / за ред. Л. Зашкільняка. – Львів, 2004. – С. 11.

оцінку праці Ф. Максименка дали М. А. Рубакін, А. Г. Фомін, В. І. Вернадський, Л. Б. Хавкіна та ін.

Максименко узяв участь у підготові праці “Бібліографія літератури з українського фолкльору” Ол. Андрієвського (1930) та колективної праці “Матеріяли до бібліографії М. О. Скрипника” (1932). За звинуваченням “у саботажі наукової роботи, нацдемівщину та як вихідця з контрреволюційного табору” разом із видатними вченими Б. І. Зданевичем, О. Г. Киселем, Г. І. Колядою, К. О. Копержинським, В. О. Кордтом, М. І. Ясинським та ін. звільнений з посади під час чистки академічних установ (1933), після чого упродовж тривалого часу не мав постійної роботи. Ризикуючи собою, в умовах державного терору збирав матеріали про україністичні видання, які не було реалізовано внаслідок наступу большевизму. Відтоді до 1947 р. не зміг видати жодного наукового дослідження. Зберіг низку рукописів В. Міяковського, О. Оглоблина, Вас. Різниченка. Перебував на т. зв. “тимчасово окупованій території”.

У роках 1950–1974 – заступник директора бібліотеки Львівського університету, де потім завідував відділом рукописів та рідкісної книги, названим після смерті його іменем. За оцінкою чл.-кор. АН УРСР П. М. Попова (1957), справу комплектування і бібліографії він поставив у ЛДУ чи не найкраще в УРСР. Взяв участь в обговоренні проблем репертуару української книги (1947), що окреслило напрям його власної дальшої роботи. Працюючи як дослідник поза рамками офіційних структур, сам визначав характер і програму своїх студій. Продовжуючи працю Дм. Дорошенка “Покажчик літератури українською мовою, виданих у Росії в 1798–1897” (Науковий ювілейний збірник Укр. ун-ту в Празі (тепер – столиця Чехії), присвячений президентові ЧСР проф. д-р Т. Г. Масарикові. – Прага, 1925. – Ч. 1), зібрав “Матеріяли до бібліографії української книжки XIX ст.” (збереглися у кількох списках). Уклав покажчики “Першодруки (інкунабули) Наукової бібліотеки Львівського університету” (1958) та “Кириличні стародруки українських друкарень, що зберігаються у львівських збірках” (1975).

Як ініціативний бібліограф-теоретик, Ф. Максименко сміливо розширив обсяг бібліографії, у своїх працях додавав до неї пристатейну (т. зв. науковий апарат) і навіть внутрішньостатейну (інтрастатейну). Його покажчики другого ступеня “Бібліографія української і російської бібліографії по історії УРСР” (ротатор, 1960; у співавт.), “Бібліографії зарубіжних видань з історії Української РСР” (ДСП; 1971; у співавт.) ввели до наукового обігу колосальну кількість неживаних в офіційній історичній літературі часів тоталітаризму джерел, а також надолужили нестачу довідкових видань, що за тих умов не могли з’явитися. Їх високо оцінили в бібліографічних центрах СРСР та за кордоном. Про нього писала “Енциклопедія українознавства” (Словникова частина. – 1962. – Т. 4). Не захищав дисертацій, не мав жодного наукового ступеня. Визначив собі такий шлях, щоб забезпечитися від задрісників, натомість радо допомагав усім ученим, що до нього зверталися. Хоч це було й принципово неможливо, стараннями Ф. Сарани статті про нього надрукували в обох виданнях УРЕ: Вид. 1. – Т. 8 (1962); Вид. 2. – Т. 6 (1981) та похідних від них виданнях “УРЕС’у”.

Максименко підвів широку інформаційну базу під багатотомник “Історія міст і сіл Української РСР”, упорядкувавши покажчик “Збірки історичних відомостей

про населені пункти Української РСР” (окрема відбитка. – Київ, 1964; спершу друкувався в “Науково-інформаційному бюлетені Архівного управління УРСР”, 1963. – № 4; 1964. – № 5; майже 1400 позицій українською, російською, польською, німецькою, румунською та французькою мовами). Це знайшло підтримку й мало широкий резонанс серед науковців усіх областей України, активізувало їхні дослідження. На жаль, з огляду на політичні умови, деякі з них вийшли друком у скороченні. Уклав, відредагував та прорецензував десятки бібліографічних українознавчих покажчиків із красного письменства, історії, мистецтва, філософії, медицини, мінералогії (“Минералогический сборник” за 1954–1974), техніки, лісівництва, геології, палеонтології тощо. Серед проредагованих праць – капітальний 2-томовий (у 4-х вип.) покажчик “Історія Києва” (1958–1963), видання Державної історичної бібліотеки УРСР. Керував підготовою покажчиків праць учених Львівського університету (1962, 1974). Двічі звертався до аналізу праці В. Ігнатієнка “Бібліографія української преси, 1816–1916” (1930), намітивши перспективи подальшого вивчення української періодики.

Підтримуючи дружні стосунки з С. Масловим (†11 I 1957), Ю. Меженком (†24 XI 1969) та ін. вченими до їхньої смерті, впродовж десятиліть на свій страх і ризик постачав їм для роботи спецфондівські видання. Вчений налагодив листування й книгообмін із багатьма іншими науковцями, різними науковими осередками, в тому числі, всупереч різко негативному ставленню бібліотечного керівництва, з книгознавцями західних держав (Дж. Сіммонс) та української діаспори (М. Бойко).

Володів докладною інформацією про українознавство 1920-х рр., зокрема про репресованих вчених. Маючи обмежені видавничі можливості, відродив характерний для XIX ст. жанр ученого листування. Користуючись великим авторитетом серед фахівців, впливав на розвиток гуманітарних студій 1960-х – початку 1980-х рр., передусім, у галузі книгознавства та краєзнавства. Консультував великомасштабні проекти з української та світової бібліографії (П. Кеннеді Грімстед, І. Кауфман, І. Корнейчик). Репрезентуючи українську науку, його праці включалися до списків умовних означень цитованої літератури, вміщуваних в узагальнювальних загальносоюзних та українських бібліографічних працях. Зібрав кошовну бібліотеку з українознавства, до якої входили рідкісні й унікальні примірники¹².

Заходжуючись коло відповіді напасникові, він ставав на ту саму позицію офіціозу й елегантно показував, що закиди, якими совєцький офіціоз у ті роки оперував, були нікчемні, оскільки не відповідали своїм власним засадам. Якщо покажчик мав науково-допоміжний, а не рекомендаційний характер, відповідно з ГОСТом, він мав бути побудований саме так, а не інакше. Якщо Куш раз за разом вказував на цитування “ворожих” видань, Федір Пилипович наводив прецеденти у виданнях, що проходили спеціальну перевірку цензури, ба навіть друкувалися, страшно сказати, у Москві. Рядові колеги, а також і начальство, чудово знали, що Максименко закінчив православну семінарію, тож, відстоюючи греко-католицькі видання від нападів сталінського служачки, стояв на стороні науки й самої правди. Саме за ці риси його колеги й любили. У листі Зінаїди Rogoznoї до подруги читаємо: “Ты меня спрашивала

¹² Білокінь С. Максименко Федір Пилипович // Енциклопедія історії України. – Київ: Наукова думка, 2010. – Т. 6: Ля–Мі. – С. 456–458.

подробности его юбилея. Он прошел очень хорошо: и торжественно, и сердечно. Наш большой чит.[альный] зал был почти полон. Все львовские библиотечные коллективы собрались, и от каждого коллектива было выступление”¹³.

Обидва тексти скопіював для власного вжитку сам Ф. Максименко:

РЕЦЕНЗИЯ

на бібліографічний покажчик: “Історія міст і сіл Львівської області”.

Склали сім працівників Львівської державної обласної бібліотеки ім. Я. Галана на чолі з Ю. М. ГРАЙДАНСОМ (він же – редактор покажчика), М. Л. БУТРИН (від Наукової бібліотеки ЛДУ ім. І. Франка), О. Д. КІЗЛИК (від Львівської Наукової бібліотеки ім. В. Стефаника АН УРСР). Науковий консультант Ф. П. Максименко. Львів, 1977. У надзаголовних даних вказані всі три бібліотеки. Тираж 700 прим. Ціна 1 крб. 75 коп.

Вчена Рада Львівської Наукової бібліотеки ім. В. Стефаника цей бібліографічний покажчик не розглядала і не рекомендувала його до друку, як належить звичайно для всіх видань з грифом нашої бібліотеки.

Ця бібліографічна праця капітальна. Має 406 сторінок, 4326 бібліографічних записів. Складається з невеличкої передмови, де підкреслено, що покажчик розрахований на істориків, викладачів суспільних наук вузів, науковців-краєзнавців, бібліотечних працівників, вчителів історії, студентів, і що він буде корисний лекторам, пропагандистам, агітаторам.

Перший розділ праці: “К. Маркс, Ф. Енгельс, В. І. Ленін і наш край” містить праці основоположників марксизму-ленінізму, де зустрічаються їх думки про Галичину, згадки про Львів. Тут відокремлено літературу на теми: “Поширення марксистсько-ленінських ідей на західно-українських землях” та “Вшанування і увічнення пам’яті В. І. Леніна”. Цей розділ – дуже цінний і слід повністю схвалити його наповнення.

Другий розділ – “Загальні праці про Львівську область” – відкривається документами і матеріалами КПРС та Комуністичної партії України про Львівську область. В другій частині цього розділу – “Довідники адміністративно-територіального поділу”, після радянських видань статистичних та інших довідників, подається декілька десятків видань іноземними мовами, серед яких римсько-католицькі шематизми, що являють собою списки католицьких священослужителів по території так званої Львівської дієцезії Римсько-католицької церкви.

В цьому аспекті виникає питання: що дадуть агітаторам, пропагандистам та іншим читачам бібліографічного покажчика чорні списки латинських римсько-католицьких патерів, які, мов сарана, пролізали в кожний куточок родючої західно-української землі¹⁴?.. За допомогою цих шематизмів різні католицькі чернечі ордени – єзуїтів, кармелитів, бернардинів, домініканців та інших (вони,

¹³ Білокін С. Повсякденні турботи повоєнних книгознавців: за листуванням Федора Максименка // Збірник пам’яті українського бібліографа Федора Максименка. – Львів, 2008. – С. 55. До речі, саме Б. Якимович був організатором ювілейної наукової конференції в Науковій бібліотеці ЛНУ ім. І. Франка, за матеріалами якої побачив світ цей “Збірник пам’яті...”.

¹⁴ У цьому емоційно наснаженому місці чи не відчувається його спогад про власну працю: “Ватікан – натхненник мракобісся і світової реакції” (Львів, 1954)?

до речі, широко популяризуються в шематизмах) – намагалися зденаціоналізувати українців, ополячити їх, перетворити у вірних Ватиканові римських католиків.

В анотації до бібліографічного опису шематизмів (див. № 94) упорядники пишуть, що в шематизмах ніби-то вміщено статистично-економічні дані, а також відомості з історії місцевостей. На жаль, мені не пощастило: крім назв населених пунктів і прізвищ різних попів (з коротким їх “трудоим” стажем) у тих випусках шематизмів, які знайшлися у нашому [спеціальному] відділі, інших “історичних”, чи “статистичних” відомостей не виявлено.

Не обмежившись шематизмами латинської, римсько-католицької церкви, упорядники в наступному 3-му розділі “Історія Львівської області з найдавніших часів до возз’єднання з Радянською Україною” рекомендують всім читачам “шематизм духовенства Львівської (греко-кат.) архієпархії” на роки 1882–1938, і щоби читачі не помилилися, підбираючи таку “цінну” літературу, подається змінена назва: “Шематизм всечесного кліра архієдєцєзії митрополитанської греко-католицької Львівської”.

Хоча фактично останній варіант назви цього паскудного видання був більш скромний: “Шематизм духовенства Львівської архієпархії”...

Досить взяти в руки будь-який випуск шематизму, щоби побачити, що пропаганда шематизму – це пропаганда папської курії на чолі з папою римським і лютих ворогів нашого народу – Шептицького, Хомишина, Бучка, Будки та інших...

Мені можуть заперечити, що у згаданій книзі “Історія міст і сіл УРСР. Львівська область” можна виявити поодинокі посилання на шематизми. Правильно, такі побіжні згадки допустимі в енциклопедичному виданні, щоби викрити греко-католицьку церкву як загарбника західно-українських земель, але в бібліографічному покажчику пропаганду шематизмів проводити ніяк не можна. І практично шематизми можуть знайтися лише у спецфондах крупних наукових бібліотек.

Висловлюючи свою особисту думку на цей бібліографічний покажчик, я повинен сказати, що упорядники, мабуть, не думали про те, що більша частина рекомендованої літератури іноземними мовами (часом і українською мовою) практично не доступна для читачів, бо значна частина таких книжок і періодичних видань, за формальною (хронологічною) ознакою вилучена із загальних фондів бібліотек.

Помилкою упорядників вважаю рекомендацію деяких (дорадянського періоду) праць І. П. Крип’якевича, які написані з клерикальних і явно націоналістичних позицій (і які, до речі, сам автор не раз засуджував).

Це книжки Крип’якевича “Львів, його минувшина й теперішність” (Львів, 1910) (див. № 632, стор. 67), та “Історичні проходи по Львову” (Львів, 1932). (№ 652, стор. 68). Автор у своїх “Історичних проходах по Львову” відзначав, де у Львові у 1918 році стояла українська артилерія (с. 25), а на с. 35 читаємо таку страшенно важливу історичну деталь: “Згадаємо, що у пам’ятні дні 1 листопада 1918 р. на ратушній вежі появилвся український жовто-синій прапор, – його завісив січовий стрілець Паньківський. Аналогічні “історичні проходи” можна знайти і на інших сторінках цієї націоналістичної книжки...

Упорядники провели велику роботу з підготовки бібліографічного покажчика “Історія міст і сіл Львівської області”, але, на мій погляд, занадто захопилися старими, малодоступними читачам виданнями (в основному – іноземними). Без

таких видань покажчик вийшов би трохи меншого обсягу, але він дійсно приніс би велику користь тим, для кого він випущений. Якби машинопис покажчика пройшов справжню редакційну підготовку (ще й в нашому редакційно-видавничому відділі), не було би потреби писати цей відгук.

Упорядники та редактор, мабуть, настільки були приголомшені величезним обсягом бібліографічного матеріалу, що не мали змоги як слід вичитати верстку книги, внаслідок чого зустрічаються неприємні помилки: “Врадній” замість “Врадій” (№ 40, с. 11), “Ястреобв” замість “Ястребов” (№ 249, стор. 33), “Вільна Україна” замість “Вільна Україна” (№ 1699, с. 143), “Львів у період Великої Вітчизняної війни (1941–1955)” замість “1945” (с. 32), “Львовско-Сандромирская” замість “Сандомирская” (№ 406, с. 48) та інші.

Тепер, коли бібліографічний покажчик розіслано по бібліотеках, трудно зробити необхідні виправлення. Про це треба було думати, коли читався машинопис, коли уважно вчитувалися гранки та верстки, які, ще раз підкреслюю, обов’язково повинні потрапляти до установи, назва якої стоїть у надзаголовочних даних титульної сторінки.

О. П. Куц

21 лютого 1978 р.

Отримано 6. III. 1978.

ЗАУВАЖЕННЯ

З приводу рецензії О. П. Куца.

§ 1. Рецензія починається й закінчується вказівкою, що покажчик має гриф ЛНБ АН ім. В. Стефаника, тоді, як ця установа покажчика не розглядала й не рекомендувала до друку. Це цілком правильно, й можна лише висловити жаль з приводу такої “неорганізованості” видавців покажчика.

§ 2. О. П. Куц не звернув уваги на тип покажчика, який розглядається: він складений й випущений в зв’язку з “Історією міст і сіл УРСР. Львівська область”, друге видання якої має вийти в 1978–1979 рр. Отже він розрахований в першу чергу на учасників цього видання – авторів нарисів про окремі поселення, на краєзнавців, що поглиблено працюють над історією своєї місцевості, взагалі на кваліфікованого підготовленого читача, що може критично ставитися до матеріалу. Він й називається тому просто “Бібліографічний покажчик”, а не “рекомендаційний покажчик”, має (відповідно до ГОСТу 7.0.77) науково-допоміжний, а не рекомендаційний характер. Може, це варто було б підкреслити в передмові, коли припускати, що студенти, агітатори й пропагандисти не завжди зможуть поставитися критично до літератури, що може бути перестарілою в окремих частинах, але все ж подавати окремі відомості, цінні для краєзнавця.

§ 3. Головну свою увагу рецензент звернув на включення до покажчика вказівок на католицькі і уніатські шематизми, вважаючи це популяризацією й пропагандою римської курії й лютих ворогів нашого народу – папи римського, Шептицького й тому подібних, – пропагандою видань, за допомогою яких різні католицькі чернечі ордени намагалися зденаціоналізувати українців, ополячити їх. Здається, що така характеристика шематизмів є не цілком точною: а) Шематизми (адресово-довідкові щорічники) видавалися не лише для Західної України, а й до інших католицьких

дієцезій Західної Європи, Австрії, Німеччини, Франції й т. п., де про колонізацію не могло бути й мови; б) Шематизми видавалися не лише католицькою церквою, але й православною (напр. Буковинський); в) Однієї згадки імен пап та Шептицьких в шематизмах не досить, щоби вважати їх засобом пропаганди цих ворожих осіб – адже ж ми знаходимо їх і в радянських енциклопедіях як загальних і історичних, російських і українських. В таких авторитетних науково-допоміжних бібліографіях, як “Справочники по истории дореволюционной России” (М., 1971; зараз виходить 2-е видання¹⁵) даються такі матеріали, як “списки православного духовенства” (с. 156–157), “списки римско-католического духовенства” (с. 179–180), проте досі ніхто ще не розглядав це як пропаганду церковних осіб¹⁶.

§ 4. О. П. Кушем в тих випусках шематизмів, які знайшлися в нашому відділі (очевидно в спецфонді ЛБ АН), крім назв населених пунктів і прізвищ різних попів, інших “історичних” чи “статистичних” відомостей не виявлено, проте вони все ж є: вони “виявлені” складачами “Історії міст і сіл” Західних областей УРСР. Це, напр., час заснування поселень і появи церков і костелів (Чернівецька обл., с. 337), кількість населення в різні роки й розподіл його за віроісповіданнями (католиків, уніатів, євреїв, інших) тобто за національностями (Львів. обл., с. 673), появи перших шкіл в поселенні й кількість учнів (Львів. обл., с. 458, 522; Закарпат. обл., с. 584), звірства австрійської армії й знищення поселень підчас війни 1914–1918 рр. (Львів. обл., с. 215, 238, 619, 629), стягнення податків на церкви з селян (Івано-Фр. обл., с. 547), кількість церковної землі (Івано-Фр. обл., с. 359, 506, 519). Деякі старі шематизми (напр., Перемиські) подають цілі збірки історичних документів і відомостей, які в свій час високо цінив Ів. Як. Франко (див. Зап. НТШ, 1901, т. 44, с. 47). Навіть самі назви населених пунктів і їх зміни в шематизмах використовуються в сучасних топонімічних працях (напр., Е. М. Черняхівської (Львів. обл., 1968), К. І. Галаса (Закарпатська обл., 1960), Ю. О. Карпенка (Чернівецька обл., 1973).

§ 5. Не точним є твердження О. П. Куца, що в “Історії міст і сіл” посилання на шематизми зроблено лише для того, щоби викрити греко-католицьку церкву як загарбника західно-українських земель, – фактично жодного такого посилання в томах, які вийшли, немає, а є лише такі, приклади яких наведено в § 4-му. Не точним є й твердження що “практично шематизми можуть знайтися лише в спецфондах крупних наукових бібліотек”: практика доводить, що повні комплекти шематизмів за XIX–XX ст. по 1938 р. включно, не кажучи вже про збірки держ. архівів, є в загальнодоступних фондах навіть самої Львівської Наукової б-ки АН УРСР ім. Стефаніка (крім тих випадкових, що забрав спецвідділ ЛБ АН) – у

¹⁵ Справочники по истории дореволюционной России: Библиогр. указатель / сост. Г. А. Главатских и др. Под ред. Петра Андреевича Зайончковского, 1904–1983. – Изд. 2-е пересмотр. и доп. – Москва: Книга, 1978. – 639, [1] с.

¹⁶ Більше того, російський покажчик одержав всебічну підтримку й досі широко використовується в науці: Вестник высшей школы. – 1972. – № 4. – С. 95–96; *Троцкий С.* Люция в книжном море // Новый мир. – 1973. – № 2. – С. 283–285; Вопросы истории. – 1973. – № 1. – С. 160–163; *Черняк А. Я.* Незаменимое пособие // Советская библиография. – 1972. – № 4. – С. 84–85; Jahrbucher für Geschichte Osteuropas. – 1973. – Т. 21. – S. 271–273. Досі ніхто не перекрив покажчики О. Кізлика, присвячені “Другові” (1967) й “Зорі” (1988). Натомість покажчики епохи О. Куца, складені з ухилом у бік робіт рекомендаційних, давно вийшли з обігу. Але будьмо об’єктивні: він залишив також низку корисних праць, серед них покажчик “Російська література в українських перекладах і критиці” (Київ, 1963. – Вип. 1) та ін.

філіалах по вул. Радянська, 24 й Лисенка, 14). Вони відбиті в їх відкритих читацьких каталогах, з яких й узято описи до покажчика, який розглядається, й при тому, до речі, з такими варіантами назв, що там подаються й які наводить О. П. Куш в своїй рецензії. Щоби не бути голословними, подаємо їх шифри: Львівські греко-кат. 1838–1938 рр. – Ш. РК40120, Ш.АСП. 712 (Лисенка, 14); И. 23717 (Радянська, 24); Львівські латинські 1818–1931 рр. П.ИД. 15475 (Лисенка, 14); Перемишльські греко-кат. 1828–1937 рр. Ш. РК.40121 (Лисенка, 14); Перемишльські латин. 1818–1931 рр. Ш.АСП. 713 (Лисенка, 14); И. 315 (Радян., 24); Станіславські греко-катол. 1886–1931 рр. Ш. РК. 40122 (Лисенка, 14); И. 10627 (Радянська, 24); Буковинські православні Ш. ИД. 15356 (Лисенка, 14); И. 13871 (Радянська, 24).

§ 6. О. П. Куш вважає помилкою включення до покажчика двох праць І. П. Крип'якевича дорадянського періоду – “Львів, його минувшина”... 1910 р. й “Історичні проходи по Львову” 1932 р. Але ці дві роботи взято до покажчика з бібліографії “Ів. Петр. Крип'якевич” (Львів, 1968), яка надрукована за постановою Вченої Ради ЛБ АН УРСР (див. №№ 71, 371), і яку треба було б вважати “очищеною” від шкідливих націоналістичних робіт Крип'якевича. Що до книжки “Львів, його минувшина й теперішність” 1910 р., то в редакційному некролозі Крип'якевича (Укр. іст. журнал, 1967, № 6, с. 160) немає гострої оцінки, а сказано: “...уже в перших своїх наукових працях, зокрема “Львів, його минувшина...” Крип'якевич досліджував питання класової боротьби, національного гноблення українського міського населення з боку католицького патріциату”. Чи часом не дякуючи такій оцінці книжечки, вона й зараз перебуває у відкритому читацькому фонді ЛБ АН УРСР й відбита в читацькому каталозі (вул. Лисенка, 14: шифр П.И. 62292)? Друга книжка “Історичні проходи по Львову” рекомендується ЛБ АН УРСР в покажчику “700 років міста Львова” (Львів, 1956, № 45). Цей покажчик не вилучений і в свою чергу рекомендується як найкращий українськими радянськими енциклопедіями 1960 й 1970-х рр.

§ 7. О. П. Куш вважає, що взагалі не варто було б давати літератури іноземними мовами, бо більша частина її не доступна читачам, будучи за формальною (хронологічною) ознакою вилученою з загальних фондів бібліотек. Це не зовсім так: за специфічними умовами Західних областей до возз'єднання з СРСР багато історичних матеріалів було друквано якраз польською й німецькою мовами. Не даром же ЛБ АН УРСР за постановою своєї Редакційної колегії видала в 1967 р. спеціальний каталог своїх фондів “Іншомовні матеріали до історії міст і сіл України”. Що до покажчика 1977 р., то в ньому іншомовної літератури є зовсім не багато – з 4326 записів літератури іноземними мовами є лише біля 250 (= 6 %), а виданої за час 1917–1939 рр. біля 110 назв (= 3 %).

Консультант покажчика
(Ф. П. Максименко).

20. III. 1978.